

Jiří Moravec

Houby — na rozdíl od většiny zelených rostlin — se vyznačují značnou proměnlivostí plodnic. Tuto všeobecně známou skutečnost musí mít na paměti při určování hub nejen praktičtí houbaři, kteří by se při nedostatku zkušeností mohli dopustit osudného omylu, ale i mykologové zabývající se systematikou vyšších hub. Nejvíce nejasností je a nejobtížněji určujeme ty rody, kde jsme odkázáni právě jen na vnější znaky plodnic a kde se nemůžeme opírat o znaky mikroskopické, které se u jednotlivých druhů často příliš neliší. To platí jak pro houby stopkovýtrose — *Basidiomycetes*, zejména lupenaté — *Agaricales*, tak i pro houby vřeckaté — *Ascomycetes*. Z vřeckatých jsou to hlavně houby terčoplodé — *Discomycetes*, u nichž můžeme v podstatě říci, že k nejsnáze určitelným druhům patří takové, jejichž převážně miskovité plodnice (*apothecia*) jsou si velmi podobné. I když je často pouhým okem nemůžeme určit pro vzájemnou podobnost tvaru i zbarvení, velmi snadno je určíme po mikroskopickém ohledání.

I mezi terčoplodými houbami je však několik rodů s velkými masitými plodnicemi. Jsou to zejména rody z čeledi chřapáčovitých — *Helvellaceae* a smržovitých — *Morchellaceae*, z nichž hlavně smrže — *Morchella* a *Mitrophora* patří k rodům, jejichž určování je znesnadněno nedostatkem spolehlivých mikroskopických znaků a kde mykolog je odkázán pouze na vnější znaky plodnic. A protože smrže proměnlivostí tvarů přímo hýří, bylo popsáno velké množství odrůd, ale bohužel také druhů, založených často jen na tvarové nebo i barevné odchylce plodnic. Oprávněnost mnoha popsaných druhů pozdější mykologové buď popřeli, anebo také opět uznali. Nelze mít za zlé autorům některých taxonů, že přecenili znaky, které byly podmíněny prostředím růstu i vývojovými stadii jednotlivých nálezů. Vždyť ani současní mykologové, kteří mají možnost prostudovat větší počet materiálů a více porovnávat, nemají a sotva mohou mít jednotný názor na hodnocení některých druhů. Jak se domnívám, není možné problém zjednodušit uznáváním pouze tří základních druhů v rodě *Morchella*, jak tomu je v pracích některých současných autorů. Např. M. Moser sice uznává tyto tři druhy, ale samozřejmě ještě četné odrůdy. Třeba připomenout, že rod smrž — *Morchella* Dill. se podle Lagarda dělí na dvě sekce: na smrže přirostlé (sect. *Adnatae*) a smrže oddálené (sect. *Distantes*). Třetí Lagardem stanovenou sekci (sect. *Liberiae*) dnes někteří mykologové a též autor této úvahy uznávají jako samostatný rod *Mitrophora* Lév. Ale vraťme se k sekci *Adnatae* rodu *Morchella*. Vyznačuje se tím, že klobouk plodnic je ke třeni přirostlý přímo jamkami klobouku. Sem patří smrž obecný — *Morchella esculenta* Pers. ex St. Amans, podle Mosera jediný druh patřící smržům přirostlým. Druhá sekce rodu *Morchella* — *Distantes* — obsahuje druhy s plodnicemi, jejichž klobouk je ve spodní části od třeně odsedlý a okraj

klobouku s uzavřenými jamkami je tedy od třeně oddálen v šířce asi 1–4 mm. Patří sem smrž špičatý — *M. conica* Pers., *M. elata* Fr. a jiné druhy. Moser a někteří jiní současní mykologové uznávají jako samostatné druhy jen dva posledně jmenované. Jistě je více dobrých druhů v obou sekcích, z nichž některé, jako *M. crassipes* Vent. sensu Krombholz, *M. intermedia* Boud. a *M. hortensis* Boud. jsou opět uznávány za samostatné druhy, neboť se liší stálými a podstatnými znaky. Mnohé druhy však na konečné objasnění ještě čekají, jako např. *M. pragensis* Sm.

Do rodu smržice — *Mitrophora* Lév. se dnes řadí pouze jeden druh, a to smržice zvrhlá — *Mitrophora semilibera* (DC ex Fr.) Lév. Tento druh má klobouk od třeně v dolní třetině volně klobouku volný. Tímto se odlišuje od přechodného členu mezi rody smrž — *Morchella* a kačenka — *Verpa*. Rod *Verpa* má klobouk zcela volný, neboť je přirostlý na vrcholu třeně. Smržice zvrhlá — *Mitrophora semilibera* (DC ex Fr.) Lév. (= *Morchella semilibera* DC = *M. hybrida* Sow.) je tak proměnlivá, že je názorným příkladem proměnlivosti smržů vůbec. Jedním ze záměrů tohoto pojednání je poukázat na proměnlivost tvarů smržice zvrhlé, o které již v časopise Živa pojednal Albert Pilát, jenž seznámil čtenáře s formou, kterou popsal Velenovský pod jménem *Morchella acuta* Velen. Také snímky doprovázející příspěvek M. Svrčka v témž ročníku Živy (1967) znázorňovaly na křídové tabuli dvě plodnice smržice zvrhlé. Dnešní příspěvek doplněný snímky přináší další ukázky proměnlivosti tohoto druhu za účelem dokonalejšího poznání jeho forem. Za typickou formu smržice zvrhlé můžeme pokládat formu s plodnicemi asi 3–12 cm vysokými. Třeň je většinou jen o málo delší než klobouk, dole často ztlustělý, uprostřed asi 1–2,5 cm tlustý, bělavý, bílými drobnými zrny hustě poprášený, dutý, s tenkými stěnami. Klobouk je asi 2–5 cm široký, okraj až do poloviny nebo spodní třetiny klobouku volný, okrově hnědý až olivově zbarvený, se žebry často zprohýbanými, většinou tvořícími podlouhlé jamky. Tvar klobouku je u této typické formy nejčastěji kuželovitý.

Na stejném stanovišti často nalezneme i formu, jejíž plodnice mají třeň pod kloboukem někdy až do poloviny třeně rýhovaný. Tato forma je místy mnohem hojnější než typická. Proto byla popsána jako samostatný druh pod jménem smrž rýhovaný — *Morchella rimosipes* DC. Autor tohoto článku se stejně jako více mykologů v minulé i současné době na bohatém materiálu přesvědčil, že tento znak je možno chápat pouze jako proměnlivost v rámci druhu. Třeň této formy *rimosipes* DC je často i 2–4krát delší než krátký zvoncovitý klobouk a liší se tedy od typické formy na pohled dosti značně, hlavně v konečném vývojovém stadiu. Vidíme to dobře na snímcích 1, 2 a 3. Zajímavá je forma *acuta* Velen., kterou popsal také jako samostatný druh J. Velenovský. Má velmi

krátký třeň a klobouk se liší nejen tvarem, který někdy přechází na vrcholu do špičky a je často delší než třeň, ale má i nepravidelnější uspořádání a tvar žeber. Je to forma dosti vzácná (snímek 4). Další forma *gigas* Batsch. byla popsána jako samostatný druh smrž obrovský — *Morchella gigas* Batsch. a také tak ji převzali i jiní mykologové, např. Bresadola. Má plodnice až 20 cm vysoké s tlustými nadmutými třeni a většinou s krátkými klobouky ve tvaru římské kápě. Třeň je rýhován ještě výrazněji než u f. *rimosipes*. Vidíme je na snímku 5. Na snímku 6 je vyobrazena obří plodnice, nadměrně znetvořená bujným růstem, která udivuje nejen velikostí, ale i tvarem, neboť se liší i od f. *gigas* Batsch., v jejíž společnosti vyrostla. Byla nalezena na stejné lokalitě jako plodnice na snímku 5. Klobouk této plodnice byl 8 cm široký a třeň 6 cm tlustý. Je to velmi názorný příklad proměnlivosti smržice zvrhlé.

Srovnáme-li vzájemně posledně jmenované dvě formy — f. *acuta* a f. *gigas*, které můžeme považovat za nadměrné úchytky od typické formy, a to každou z nich jiným směrem, snadno můžeme dospět k názoru, že jde o dva rozdílné druhy. Porovnáme-li však s nimi také základní typickou formu, zjistíme, že existuje dosti přechodných tvarů mezi všemi uvedenými formami. Není však zcela jasné, zda u f. *gigas* a u f. *acuta* nejde spíše o odrůdy.

Závěrem se ještě zmíním o místech, kde všude smrže rostou. Jsou to nejen světlé háje, většinou listnaté, křoviny a zahrady, ale i stanoviště dosti neobvyklá, jako uhelné skládky, zdivo domů a sklepů, staveniště a rumiště i spáleniště, samozřejmě podle druhů. Zpravidla fruktifikují od dubna do konce června. Proměnlivosti smržů se praktičtí houbaři naštěstí nemusí obávat, neboť všechny druhy jsou jedlé a chutné. Jen zcela nezkušený houbař ať dává pozor na záměnu s ucháčem obecným — *Gyromitra esculenta* (Pers.) Fr., jehož staré plodnice působí otravy. Ten je však od smržů již na první pohled značně odlišný utvářením klobouku a jeho červenohnědým zbarvením, takže záměna je téměř nemožná. Záleží samozřejmě na stupni znalosti obecných zásad určování hub. K záměně může přispět také chybná propagace ucháčů obecných k jídlu. Tak v roce 1965 se ucháče obecné prodávaly pod názvem „smrže“ v tržnici v Mladé Boleslavi.

Labužníky, kteří vyhledávají smrže pro kuchyň, ještě upozorňujeme, že některé druhy se vyskytují jen v příznivých letech a jsou velmi vzácné. Mykologii by velice prospělo, kdyby se část ze vzácného nálezu smržů uchovala v herbáři Národního muzea v Praze nebo i v některém soukromém herbáři mykologově.

Autor tohoto článku rád přijme nepoškozené plodnice smržů v čerstvém i usušeném stavu pro studium rodů *Morchella* a *Mitrophora*. Adresa: Jiří Moravec, Marxova 210/51, Mladá Boleslav.

1. Smržice zvrhlá — *Mitrophora semilibera*, typická forma. V příkopu zarostlém křovím, Branžež, okres Mladá Boleslav, v květnu 1968 — 2. Smržice zvrhlá — *Mitrophora semilibera* f. *rimosipes*. V listnatém háji. Kosmonosy u Mladé Boleslavi, v květnu 1967 — 3. Smržice zvrhlá rýhovaná — *Mitrophora semilibera* f. *rimosipes* (vlevo) a smržice zvrhlá obrovská — *M. semilibera* f. *gigas* (vpravo). Na lokalitě jako u snímku 2 — 4. Smržice zvrhlá špičatá — *Mitrophora semilibera* f. *acuta*. Na lokalitě jako u snímku 1 — 5. Smržice zvrhlá obrovská — *Mitrophora semilibera* f. *gigas*. Na cestě listnatého lesa, Branžež, okres Mladá Boleslav, v květnu 1968 — 6. Smržice zvrhlá obrovská — *Mitrophora semilibera* f. *gigas*. Nadměrně vyvinutá plodnice z lokality jako u snímků 5 a 7

